

Rudolf Veronika

A BIRODALOM VONZÁSÁBAN

Cseh–magyar–osztrák kapcsolatok 1196 és 1214 között*

A Magyar Királyság Árpád-kori külpolitikájának részletes feldolgozását a medievisztika szegedi professzora, Makk Ferenc kezdte meg máig mérvadónak számító monográfiájában,¹ amelyben III. Béla magyar király (1172–1196) haláláig vállalkozott az események tárgyalására. A 13. század külkapcsolatainak feltárására monografikus keretek között azóta sem került sor, azonban néhány résztémáról, így például a Magyar Királyság egyes országokkal fennálló viszonyáról több szakmunka is napvilágot látott a közelmúltban.² Ennek ellenére a Cseh Hercegséggel (később Királysággal) és az Osztrák Hercegséggel fenntartott 13. századi kapcsolatainak, valamint az említett szomszédok egymás közötti relációinak részletes tárgyalására eddig nem került sor sem a hazai, sem a nemzetközi kutatásban. Ezért mindenképpen indokoltnak tűnik, a Magyar Királyság 13. századi külső politikájának rekonstruálása szempontjából pedig kifejezetten haszonnal kecsegtet a három említett ország egymás közötti politikai, diplomáciai és dinasztikus kapcsolatainak feldolgozása a korabeli, illetve közel egykorú elbeszélő forrásokra és az okleveles anyagra támaszkodva. A továbbiakban az említett reláció első szakaszát, az 1196 és 1214 közötti időszakot kívánom bemutatni.

Az időhatárok kijelölésének elsődleges okául egy, a Német-római Császárságot, sőt egész Európát 1198 és 1214 között mozgásban tartó konfliktussorozat szolgált, amely nagyban meghatározta és átalakította a cseh–magyar–osztrák kapcsolatokat is. A német trónviszály azon túl, hogy befolyással volt a szóban forgó országok Birodalommal szembeni politikájára, egyben nagyobb szabadságot is biztosított a Birodalom részét képező Cseh Hercegségnek/Királyságnak, valamint az Osztrák (és Stájer) Hercegség(ek)nek. A folyamat már kezdetét vette az itáliai területek felértékelődésével, valamint az osztrák és a cseh hercegek

* Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Körmendi Tamásnak (ELTE BTK) tanácsaiért és támogatásáért.

¹ *Makk Ferenc*: Magyar külpolitika (896–1196). (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2.) Szeged 1996.

² *Barabás Gábor*: A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 5.) Pécs 2015.; *Bárány Attila*: II. András balkáni külpolitikája. In: II. András és Székesfehérvár. King Andrew II and Székesfehérvár. Szerk. Kerny Terézia – Smohay András. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Kiadványai 7.) Székesfehérvár 2012. 129–173.; *Font Márta*: Az Árpád-házi királyok és a Rurikida fejedelmek. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 21.) Szeged 2005.; *Gábor Varga*: Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation. (Studia Hungarica 49.) München 2003.

fokozottabb bevonásával a keleti politikába, ami végső soron az előbbieik külpolitikai mozgásterének szélesedésében öltött testet. Vagyis a 13. században már nem érzékelhető egységes birodalmi külpolitika, a keleti fejedelmek már nem a császár céljai és parancsai szerint alakították politikájukat és vettek részt hadjáratokban. Meg kell tehát vizsgálni, hogy ez a megnövekedett (kül)politikai mozgáster hogyan alakította át a cseh–magyar, illetve az osztrák–magyar relációkat, továbbá a cseh–osztrák viszonyt.³ Így olyan kérdésekre is választ kaphatunk, hogy mikor, miért, hogyan és milyen intenzitással vettek részt a magyar királyok a német trónviszály eseményeiben.

A cseh–magyar szövetség

III. Béla baráti viszonyt hagyott örökül fiaira mindkét szomszédos országgal, amely főként a jó dinasztikus kapcsolatoknak volt köszönhető: Frigyes cseh herceg (1172–1173 és 1178–1189), valamint öccse, Szvatopluk Béla testvéreit, az új hazájában erős kézzel uralkodó Erzsébetet, illetve Odolát vezették oltárhoz, míg V. Lipót osztrák (és 1192-től stájer) herceg (1177–1194) Béla harmadik testvérével, Ilonával kötött házasságot.⁴ Ezzel párhuzamosan a Babenbergekek és a Přemyslidák is dinasztikus kapcsolatra léptek egymással. II. Ulászló (herceg 1140–1158, király 1158–1172) a Tübingiai Judittal kötött második házasságából származó leányát, Richezát V. Lipót testvéréhez, Henrik mödlingi herceghez adta feleségül.⁵

A családi kapcsolatoknak köszönhető nyugalmi állapotból a német trónviszály mozdította ki a régiót. 1197. szeptember 28-án elhunyt az éppen keresztes hadjáratra készülő VI. Henrik német-római császár (1190–1197) Messinában. Fiát, az akkor három éves Frigyeszt a Birodalom fejedelmei ugyan már az előző évben királlyá választották, ám az új helyzetben kevesen érezték ezt kötelező érvényűnek, és új királyjelölt után néztek. Az ellentáborok azonban nem tudtak

³ E három ország 10–13. századi szomszédságának újabban Klaus Lohrmann szentelt monográfiát, ebben viszont nem tért ki a német trónviszályra vagy annak hatásaira. *Klaus Lohrmann: Die Babenberger und ihre Nachbarn.* Wien–Köln–Weimar 2020.; *Veronika Rudolf* [könyvismertetés]: *Klaus Lohrmann: Die Babenberger und ihre Nachbarn.* Wien–Köln–Weimar 2020. *Ungarn Jahrbuch* 35. (2019) 303–306.

⁴ *Makk F.*: Magyar külpolitika i. m. 210.; *Georg Scheibelreiter*: Die Babenberger. Reichsfürsten und Landesherren. Wien–Köln–Weimar 2010. 274.; *Robert Vlk*: Elisabeth, quae publicam rem Boemiae plus quam vir regebat. Alžběta uherská, kněžka česká. *Mediaevalia Historica Bohemica* 23. (2020) 2. sz. 7–35.

⁵ *Josef Žemlička*: Die Tradition der Babenbergisch–Přemyslidischen Heiratsverbindungen. In: *Böhmisch–österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert.* Österreich (einschließlich Steiermark, Kärnten und Krain) im Großprojekt Ottokars II. Přemysl, König von Böhmen. Vorträge des internationalen Symposions vom 26. bis 27. September 1996 in Znaim. Hrsg. Marie Bláhová – Ivan Hlaváček. Prag 1998. 80.

egyetértésre jutni, így végül két trónaspiráns királlyá választására is sor került. VI. Henrik öccsét, Fülöp sváb herceget (1198–1208)⁶ a szász, a bajor, az osztrák és a karintiai herceg, valamint a frankok és a svábok közreműködésével választották meg, míg ellenlábasaik Adolf kölni érsek (1193–1205 és 1212–1216) vezetésével a Stauf-dinasztiával szembenálló Welf-családból származó Braunschweigi Ottó (római király 1198–1218)⁷ mellett tették le voksukat. VI. Henrik fiának, Frigyesnek a választott királyi címét ekkor már senki sem vette figyelembe, így Konstancia özvegy császárné előbb Szicília királyává választatta fiát, majd lemondott nevében a német trónról. A két uralkodó léte döntésre kényszerítette a megválasztásukban részt nem vevő fejedelmeket is, de a Birodalmon kívüli uralkodók állásfoglalása sem volt mellékes, ahogyan a pápáé sem. A Szent Péter trónján ülő III. Ince (1198–1216) egyenesen magának tartotta fenn a döntés jogát, amit *Venerabilem* kezdetű bullájában juttatott kifejezésre 1202-ben. Az ebben foglaltak alapján Frigyes fiatal kora, Sváb Fülöpöt pedig egyházüldöző volta miatt nem tartotta alkalmasnak az uralkodásra, így IV. Ottó mellett foglalt állást, aki ezért cserébe védelmet ígért a pápának és az egyháznak.⁸

A kettős királyválasztás jelentős változásokat idézett elő a Birodalom struktúrájában: egyfelől felértékelte a fejedelmek politikai és katonai szerepét, hiszen mindkét fél hajlandó volt komoly engedményeket tenni bármely lehetséges új támogatójának, másfelől az erőskezű császári hatalom hiánya megnövelte mozgásterüket. Ezek a körülmények alkalmat és lehetőséget teremtettek a gyors és látványos felemelkedésre, egy-egy dinasztia jövőjének megalapozására, de akár a bukásra is. A Birodalom fejedelmei igyekeztek kihasználni a trónviszály képlekeny világát, így a nagyobb haszon reményében számos pártváltásra került sor ezekben az években. Ursbergi Burkhard⁹ igencsak elitélő hangnemben örököltette meg kortársai szinte napi gyakorlattá vált oldalt váltásait: „a föld tapasztalt fejedelmei és bárói, akik jártasak az ördögi mesterkedésben, nem foglalkoztak az eskük megszegésével, sem a hűség megtörésével és a jog teljes elferdítésével”.¹⁰

⁶ Életére lásd *Eduard Winkelmann*: Philipp von Schwaben und Otto IV. von Braunschweig. I. König Philipp von Schwaben. (Jahrbücher der deutschen Geschichte) Leipzig 1873.; *Peter Csendes*: Philipp von Schwaben – Ein Staufer im Kampf um die Macht. Darmstadt 2003.

⁷ Életére lásd *Eduard Winkelmann*: Philipp von Schwaben und Otto IV. von Braunschweig. II. Kaiser Otto IV. von Braunschweig. (Jahrbücher der deutschen Geschichte) Leipzig 1878.; *Bernd Ulrich Hucker*: Otto IV. Der wiederentdeckte Kaiser. Eine Biographie. Frankfurt 2003.

⁸ *Wolfgang Stürner*: Dreizehntes Jahrhundert (1198–1273). (Gebhard. Handbuch der deutschen Geschichte 6.) Stuttgart 2007. 156–188.

⁹ Burkhard premontréi szerzetes saját korára önálló értesüléseket hozó krónikáját 1229–1230 táján vetette papírra. *Körmendi Tamás*: Az 1196–1235 közötti magyar történelem nyugati elbeszélő forrásainak kritikája. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Bp. 2019. 94.

¹⁰ „principes terrarum et barones arte dyabolica edocti nec curabant iuramenta infringere nec fidem violare et ius omne confundere” – Burchardi praepositi Urspergensis Chronicon. Ed. Oswald

A trónviszály egyik legaktívabb résztvevője a kalandos múltat maga mögött tudó I. (Přemysl) Ottokár cseh herceg (1192–1193 és 1198, király 1198–1230) volt. Amikor apja, II. Ulászló 1172-ben Barbarossa Frigyes császár (1152–1190) beleegyezése nélkül átadta a cseh trónt legidősebb fiának, Frigyesnek, kénytelen volt a császár és a cseh nemesség bátyját letaszító haragja elől a szomszédos Meisseni Örgrófságba menekülni, ahol feleségül vette az örgróf leányát, Adélt. Frigyes későbbi regnálása idején szinte társuralkodóként működött, 1192-ben pedig ő maga foglalta el a trónt. Uralma azonban alig egy évig tartott, mivel az újra fellobbanó Stauf–Welf párharcban unokatestvérével, Hermann türingiai tartománygróffal, továbbá Albert meisseni örgróffal a Welfek mellé állt, minek következtében VI. Henrik letette őt a trónról. Ottokár ekkor ismét Meissenbe menekült, VI. Henrik halála után viszont immár elérkezettnek látta az időt a visszatérésre. 1197 decemberében megosztozott az apai örökségen a cseh nemesség által időközben herceggé választott öccsével, Ulászló Henrikkel: Ottokár elfoglalta a trónt, Ulászló Henriknek pedig a Morva Örgrófság jutott.¹¹

Ottokár már egészen korán, 1198-ban elkötelezte magát Sváb Fülöp mellett, rávette unokatestvérével, Hermann türingiai tartománygróftól a Welf-tábor elhagyására, továbbá részt vett Fülöp 1198. évi hadjáratában, amely fő célját, Aachen elfoglalását ugyan nem érte el, a Stauf-sereg azonban így is jelentős sikereket könyvelhetett el. A cseh hercegnek annak ellenére sikerült kitűnnie, hogy csapatainak egy része fellázadt és önhatalmúlag hazatért.¹² A hadjárat tetetőzéseként Fülöpöt megkoronázták Mainzban, utóbbi kezéből pedig szeptember 8-án maga Ottokár is elnyerte a koronát – a cseh történelemben harmadikként.¹³

Holder-Egger. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi I–LXXVIII. Ed. Georg Heinrich Pertz et al. Hannover 1841–2007. (a továbbiakban: MGH SS rer. Germ.) XVI. 84.

¹¹ Jörg K. Hoensch: Geschichte Böhmens von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert. München 1992. 76–77.; Martin Wihoda: Vladislav Henry. The Formation of Moravian Identity. (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450. 33.) Linden–Boston 2015. 24–59.

¹² Continuatio Gerlaci abbatis Milovicensis. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. I–XXXVIII. Ed. Georg Heinrich Pertz et al. Hannover 1826–2006. (a továbbiakban: MGH SS) XVII. 709.

¹³ Chronica Reinhardsbrunnensis. Ed. Oswald Holder-Egger. In: MGH SS XXX/1. 561–562.; Sächsische Weltchronik. Ed. August Bernoulli. In: Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken I–VI. Ed. Edward Schröder et al. Hannover 1877–1909. (a továbbiakban: MGH Dt. Chron.) II. 237.; Annales Admontenses. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: MGH SS IX. 509.; Annales Lambacenses. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: MGH SS IX. 509. 556. – Korábban II. Vratiszláv 1085-ben IV. Henriktől, II. Ulászló pedig 1158-ban Barbarossa Frigyestől nyerte el a királyi koronát, azonban e rangemelések nélkülözték a pápai elismerést és csak személyre szóló aktusok voltak. Percy Ernst Schramm: Böhmen und das Regnum. Die Verleihung der Königswürde an die Herzöge von Böhmen (1085/1086, 1158, 1198/1203). In: Adel und Kirche. Gerd Tellenbach zum 65. Geburtstag dargebracht von Freunden und Schülern. Hrsg. Josef Fleckenstein – Karl Schmid. Freiburg–Basel–Wien 1986. 351., 358.

Ottokár és Csehország számára ez egyértelmű rangemelkedést jelentett, ezért nem csodálkozhatunk, ha uralkodása hátralévő részében mindent megtett e rang megőrzése, illetve továbbemelése érdekében. Ennek legkézenfekvőbb eszköze a középkorban – mint ismeretes – a dinasztikus politika volt: Ottokár egy rangosabb és politikailag több hasznot hozó frigy reményében tizennyolc év együttélés és négy gyermek világra hozása után eltaszította első feleségét, Meissen Adélt, majd 1199-ben feleségül vette Árpád-házi Konstanciát, III. Béla kisebbik lányát.¹⁴ Ez a fordulat – az együtt töltött évek és a fiúörökös megléte miatt – meglepte a kortársakat, így a cseh király több történetíró, köztük a csehellenességét egyáltalán nem leplező Lübecki Arnold¹⁵ rosszállását is magára vonta.¹⁶ Ottokár a III. Ince pápának írt 1199. évi levelében a negyedízigleni rokonsággal magyarázta Adél eltasztását, amely ténnyel, úgymond, a házasságkötés pillanatában – amely állítólag a szülők és rokonok tudta nélkül történt – egyikük sem volt tisztában.¹⁷ Ez az indok azonban már a pápa és a kortársak számára is csak ürügynek tűnt, így nincs okunk kétkedni abban, hogy Ottokár döntésében elsősorban nem lelkiismereti, hanem (geo)politikai megfontolások játszottak szerepet. Az új frigy segítségével ugyanis egyrészt hosszú távon gondoskodhatott a Magyar Királysággal való jó viszonyról, másrészt biztosíthatta délkeleti határait, ami lehetővé tette, hogy minden erejével a Birodalom belügyeire koncentrálhasson.

Konstanciával a kor szokásainak megfelelően minden bizonnyal egy jelentősebb kíséret is érkezett Csehországba. Talán e küldöttséghez sorolható Győr nembeli Saul kalocsai érsek rokona, a cseh területen letelepedő György lovag is.¹⁸

¹⁴ Róla bővebben lásd *Rudolf Veronika: Árpád-házi Konstancia, a cseh királynéja*. In: *Magister historiae III. Válogatott tanulmányok a 2016-ban és 2017-ben megrendezett középkorral foglalkozó, mesterszakos hallgatói konferenciák előadásából*. Szerk. Borbás Benjámin – Kozák-Kígyóssy Szabolcs László. (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Tanulmányok – Konferenciák 14.) Bp. 2019. 123–144.

¹⁵ Arnold 1170-től 1177-ig a lübecki káptalan örkanonokja, majd a Szent János bencés monostor apátja egészen az 1211–1214 között bekövetkezett haláláig. A szlávok krónikáját a Szászországban végzett diplomáciai küldetéseit hasznosítva, oklevelekre és szóbeli beszámolókra alapozva írta meg. *Körmendi T.: Az 1196–1235 közötti magyar történelem i. m.* 135.

¹⁶ Arnoldi abbatis Lubecensis chronica. Ed. Johann Martin Lappenberg. In: MGH SS XXI. 215. A frigyét említi még: *Kronika Pulkakova*. Ed. Josef Emler. In: *Fontes rerum Bohemicarum. Prameny dejin českých I–VIII*. Ed. Josef Emler. Prag 1873–1932. V. 120. (Tévesen 1203-nál.); *Annalium Pragensium*. Ed. Rudolf Köpke. In: MGH SS IX. 169.

¹⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Ed. Gustav Friedrich et al. I–V. Prag 1904–1974. (a továbbiakban: CDB) II. 6–8. (Nr. 8.)

¹⁸ György pontos kilétéről hallgatnak forrásaink. Wertner Mór véleménye szerint György Saul anyai ágú rokona lehetett, a későbbi feldolgozások azonban egyáltalán nem említik. A feltételezés ellenőrzését lehetetlenné teszi, hogy Saul édesanyjának kilétéről nem maradt fenn forrás. Lásd *Wertner Mór: Nemzeti kutatások I. Turul 17.* (1899) 128.; *Karácsonyi János: Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig II.* Bp. 1901. 94–109.; *C. Tóth Norbert: A Győr-nemzetség az Árpád-korban*. In: *Tanulmányok a középkorról*. Szerk. Neumann Tibor. (Analecta Mediaevalia I.) Bp. 2001. 56.

Erre utal Saul egy 1199. január 8-án kelt oklevele, amelyben György kérésére búcsút engedélyez mindazoknak, akik ellátogatnak rokona Szent György tiszteletére szentelt templomába, Lhotába.¹⁹ Mivel a 12–13. században a cseh és a lengyel területeken létrejött telepese falvak szinte mindegyikét így nevezték, nem azonosítható be egyértelműen a település.²⁰ Mindössze annyi bizonyos Dániel prágai püspök 1200. március 12-én kelt megerősítő oklevele alapján, hogy a prágai püspökség területén feküdt.²¹ Az adat mindazonáltal jól mutatja, hogy Ottokár gondoskodott újdonsült felesége honfitársairól, Györgynek például lakatlan, feltörsére váró földterületet engedett át, amelyen telepese falvat és egyházat alapíthatott.

Az előnyökért azonban Ottokárnak nagy árat kellett fizetnie. Mivel Adélt saját elmondása szerint több méltánytalanság is érte a válás során, III. Incéhez fellebbezett. A pápa természetesen nem fogadta örömmel, hogy Ottokár kész helyzet elé állította, így sem a válást, sem a Konstanciával kötött házasságát nem ismerte el. Az egyházfő a lépés hátterében egyébként II. Fülöp francia király (1180–1223) válási botrányának káros befolyását sejtette. 1199 októberében levélben szólította fel a francia klerust, hogy igyekezzenek rávenni a királyt „szertője” eltaszítására és törvényes felesége visszafogadására, majd így folytatta: „Íme Csehország hercege, mint megtudtuk, annak [tudniillik II. Fülöpnek – R. V.] a példáját követve, eltaszította törvényes feleségét, s hasonló módon nem borzad a házasságtörő asszonyt maga mellé venni.”²² III. Ince figyelmét azonban nem csak kánonjogi és erkölcsi megfontolások miatt keltette fel az ügy: az ekkor elindított vizsgálat, majd válási per a cseh király aktuális politikai hovatartozásának függvényében haladt előre a Kúrián; III. Ince kétségtelenül ütőkártyaként használta a trónviszály során, és minden alkalmat megragadott, hogy segítségével IV. Ottó pártjára állítsa Ottokárt.²³ Ezzel párhuzamosan egy másik per is indult Rómában, méghozzá a válást kimondó Dániel prágai püspök²⁴ ellen, akit fő riválisa, Arnold sadszkái prépost azzal vádolt meg, hogy jogtalanul nyerte el a püspöki méltóságot. A pápa e több vizsgálatot magában foglaló és 1201 végéig elhúzódó pert is igyekezett politikai céljai szolgálatába állítani, erőfeszítéseit

¹⁹ CDB II. 3. (Nr. 5.)

²⁰ *Julius Lippert: Sozialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. Ausschließlich aus Quellen I. Prag–Wien–Leipzig 1896. 277–278.*

²¹ CDB II. 3. (Nr. 5.)

²² „Ecce enim dux Boemie, sicut accepimus, ipsius secutus exemplum, uxore relicta legitima, simili modo adulteram superinducere non expavit.” – CDB II. 9. (Nr. 10.)

²³ CDB II. 8. (Nr. 9.), 14–16. (Nr. 20.)

²⁴ Dániel Milík Ulászló Henrik gyóntatójaként kezdte pályafutását, majd utóbbi 1197-ben prágai püspökké nevezte ki. Ez volt az első alkalom, amikor egy cseh herceg hajtotta végre az investitúrát. *Zdeňka Hledíková: Daniel Milík. In: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448. Ein biographisches Lexikon. Hrsg. Erwin Gatz. Berlin 2001. 577–578.*

pedig utóbb siker is koronázta.²⁵ Fülöp mester pápai írnok beszámolója szerint Ottokár – és vele Ulászló Henrik morva őrgróf – 1201 második felében ugyanis elhagyta Sváb Fülöp táborát és IV. Ottóhoz csatlakozott.²⁶ Azt, hogy e lépés fő mozgatórugója a pápa volt, IV. Ottó 1203 decemberében III. Incének írott levele bizonyítja, amelyben köszönetet mondott az egyházfőnek támogatói körének növeléséért: „Bizony értesíteni kívánunk róla, hogy helyzetünk napról napra javul; és hogy ezt nem a mi kiválóságunknak tulajdonítjuk, hanem Istenének és a Tiéteknek és a római egyháznak. Csehország királyát, Tübingia tartománygrófját, Morvaország őrgrófját erővel nem szerezhettük meg, csak a Ti nagy és folyamatos gondoskodásokkal; ebben nem kételkedünk, sőt napról napra biztosabbak vagyunk benne.”²⁷ A döntésben a III. Ince részéről gyakorolt nyomás mellett szerepet játszhatott a rokon I. Hermann tübingiai tartománygróf politikája is, aki már a századfordulón a Welf-táborral szimpatizált.²⁸

A válasz további negatív következménye volt a Cseh Királyság és a Meisseni Őrgrófság közötti kapcsolat tartós megromlása. Adél testvére, Dietrich meissen-i őrgróf (1198–1221) többször is megsürgette az Adél eltaszítása miatt indított pert a pápai Kúrián, emellett Sváb Fülöp bizalmasaként gyakran áskálódott a cseh király ellen. Rávette például a római királyt, hogy megfossa Ottokárt a Cseh Királyságtól, és utóbbi unokatestvérének a fiára, Teobáldra ruhazza azt. Eduard Winkelmann szerint Dietrich 1203-ban be is tört a Cseh Királyságba Teobáld érdekében.²⁹ Ezen kívül Dietrich minden alkalmat megragadott, hogy Ottokár ellenségeivel szövetekezzen. Közülük a legígéretesebb partnernek az Osztrák Hercegség bizonyult. VI. Lipót herceg ugyanis ismeretlen időpontban eljegyezte Ottokár egyik Adéltól született lányát azzal a feltétellel, hogy a cseh hercegnek fenn kell tartania házasságát a menyasszony anyjával. Mivel ez nem történt meg, VI. Lipót felmondta az eljegyzést, amit a salzburgi érsek 1203-ban hivatalosan is felbontott.³⁰ Ez természetesen komoly sértésnek számított, amit

²⁵ CDB II. 10. (Nr. 13.), 20–22. (Nr. 23.), 28–30. (Nr. 31.); *Peter Hilsch*: Kampf um die Libertas ecclesiae im Bistum Prag. In: *Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973–1973*. Hrsg. Ferdinand Seibt. Düsseldorf 1974. 297.

²⁶ CDB II. 11–12. (Nr. 16.)

²⁷ „Sane innotescere vobis cupimus, quod status noster de die in diem prosperatur; et hoc non excellentie nostre, sed Deo et vobis et ecclesie Romane adscribimus. Regem Boemie, langravium Thuringie, marchionem Moravie per potentiam non habuimus, sed per magnam vestram sollicitudinem et frequentem; de quo non dubitamus, sed de die in diem super hoc magis certificamur.” – CDB II. 34. (Nr. 37.)

²⁸ *Ernst Kirmse*: Die Reichspolitik Hermanns I., Landgrafen von Thüringen und Pfalzgrafen von Sachsen (1190–1217). II. Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde 20. (1910–1911) 11–13.

²⁹ *Chronica Reinhardsbrunnensis* i. m. 566.; *Winkelmann, E.*: Philipp von Schwaben i. m. 292.

³⁰ CDB II. 35. (Nr. 38.)

Ottokár nem hagyhatott megtorlatlanul, ezért – miközben Sváb Fülöpnek vitt segítséget a Birodalom belsejébe – a *Reinhardsbrunni Krónika*³¹ tanúsága szerint betört az osztrák területek északi részére: „[Ottokár] a csehek megszámlálhatatlan sokaságával és erős segédcsapatokkal Fülöp segítségére sietett, elnéptelenítve Felső-Ausztria határvidékét”.³²

Ottokár és Konstancia házasságának legfontosabb következménye mindazonáltal a Magyar Királysággal létrehozott hosszú távú szövetség volt. A két ország szoros együttműködésének első megnyilvánulásaként a magyar királyok belesodrótak a birodalmi belviszályba. Imre (1196–1204) ugyan az Aragóniai Konstanciával 1196-ban kötött házassága révén a pápai táborhoz, tehát IV. Ottó támogatóihoz tartozott, ám a magyar belpolitikai helyzetből – tudniillik az Andrással időről időre fellobbanó viszályából – és az elsősorban déli külpolitikai orientációból kiindulva valószínűleg nem szándékozott tevőlegesen részt venni a konfliktusban, ami miatt kezdetben nem is jelentett különösebb problémát Ottokár Stauf-táborhoz való tartozása.³³

A magyar testvérvizálynak ezzel szemben szinte semmilyen visszhangja sem adatolható a Cseh Királyságban, ami nem meglepő, hiszen Ottokár számára elsősorban nem az volt a lényeges, hogy ki ül a magyar trónon, mivel felesége révén mindkét jelölttel sógorságban állt, hanem az, hogy ne kerüljön vele konfliktusba. Ezen felül talán Konstancia sem választott volna szívesen fivérei közül. Annál erősebb hatása volt a konfliktusnak a nyugati szomszédra. VI. Lipót Imre és András herceg viszályában végig az utóbbi pártját fogta, amiben véleményem szerint szerepe lehetett a Stauf-párthoz való tartozásának is. Uralkodásának kezdeté óta VI. Lipót Sváb Fülöp oldalán állt, nagy valószínűséggel részt vett a megválasztásában és a pápával szemben is többször kiállt mellette.³⁴ E vitathatatlan állásfoglalás ellenére VI. Lipót 1205-ig nem avatkozott be aktívan a konfliktusba, nem jelent meg személyesen a hadszíntéren és csapatokat sem küldött. Az osztrák kutatás valószínűsíti, hogy passzivitása mögött egy esetleges magyar

³¹ A reinhardsbrunni monostorban 1340–1349 között keletkezett krónika az 527–1338 közti időszakra a középkori tübingiai történetírás egyik legfontosabb forrása. Vonatkozó redakciós fázisa az 1200 és 1227 közötti eseményeket öleli fel IV. Lajos tübingiai tartománygróf életrajzából és Szent Erzsébet legendájából merítve. *Körmendi T.: Az 1196–1235 közötti magyar történelem* i. m. 109–110.

³² „cum innumera Bohemorum multitudine et fortibus auxiliariis in partem Philippi concurrir et superioris Austrie terminos depopulans” – *Chronica Reinhardsbrunnensis* i. m. 560. Varga Gábor szerint a betöréssel Ottokár azt bosszulta meg, hogy VI. Lipót segítséget nyújtott András hercegnek a magyar trónviszályban, azonban ezt a rádi csata után maga Imre már megtette, így ez az értelmezés véleményem szerint nem helytálló. *Varga, G.: Ungarn und das Reich* i. m. 233.

³³ *Szabados György:* Imre király házassága, aranybullája. *Századok* 136. (2002) 341–350., különösen: 343–344.

³⁴ *Karl Lechner:* Die Babenberger. Markgrafen und Herzöge von Österreich. 976–1246. Wien 1994. 199.; CDB II. 5–6. (Nr. 7.)

támadástól való félelem állt. Így több kutató úgy véli, hogy a herceg 1203 novemberében kötött házassága Teodóra bizánci hercegnővel az Árpádok sakkban tartását célozta.³⁵ E nézetet magam is osztom, hiszen logikus, hogy a herceget jobban aggasztotta, mi történik közvetlen szomszédságában, mint a Birodalom egy távolabbi szegletében. Szemben Ottokárral, aki csak 1199-ben került családi kapcsolatba az Árpádokkal, VI. Lipótot vérségi kötelék fűzte a fivérekhez, vetélkedésüket pedig 1196-tól nyomon követte. Az osztrák–cseh viszony megromlása nyomán, valamint a cseh–magyar szövetség fényében pedig egyenesen kívánatos volt, hogy továbbra is kelet felé tekintsen. A Staufok támogatásának demonstrálásáról azonban nem mondott le: a fentebb említett násza Teodórával, II. Izsák (1185–1195/1203–1204) vagy III. Alexiosz bizánci császár (1195–1203) unokájával a Magyar Királyság megfélemlítésén túl, a Sváb Fülöppel való rokonságot is megadta a hercegnek – utóbbi ugyanis 1197 óta II. Izsák lányával, Iréne-Máriával élt házasságban.³⁶

András herceg – fivéréhez hasonlóan – házassága révén sodródott a Stauf–Welf konfliktusba. 1200 táján az osztrák herceg közvetítésével feleségül vette a feltétlen Stauf-hűségéről ismert IV. Bertold meráni herceg (1180–1204) leányát, Gertrúdot.³⁷ VI. Lipót azonban már e házasság tető alá hozása előtt is beavatkozott az eseményekbe: 1197-ben fegyveresen támogatta Andrást Macseknál (Mačke), amely győzelem feltételezhetően hozzájárult az ország megosztásának kieszközléséhez, majd az 1199-ben Rádnál elszenvedett vereségét követően is a segítségére sietett és menedéket nyújtott neki.³⁸ Valószínű, hogy ekkor nemcsak őt magát, hanem néhány hívét is befogadta országába: Andrást István nevű klerikusa – akinek testvére, Lampert Rádnál esett el a herceget szolgálva – egészen bizonyosan követte az osztrák területekre, és igen valószínűnek tartom, hogy a Fábiánnak és Vincének 1211-ben kiállított oklevélben említett, német földön Andrásnak tett szolgálatok is ezzel az időszakkal hozhatók kapcsolatba.³⁹ András és Gertrúd házassága ugyan ekkor még fel sem merült, vagy maximum

³⁵ Scheibelreiter, G.: Die Babenberger i. m. 277–278.; Heinz Dopsch – Karl Brunner – Maximilian Weltin: Österreichische Geschichte 1122–1278. Die Länder und das Reich. Der Ostalpenraum im Hochmittelalter. Wien 1999. 169.

³⁶ Annales Lambacenses i. m. 557.; Annales Admontenses i. m. 590. – Mivel II. Izsák és III. Alexiosz testvérek voltak, VI. Lipót mindenképp közelebb került Sváb Fülöphöz a frigy révén.

³⁷ Chronicon rhythmicum Austriacarum. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: MGH SS XXV. 355.

³⁸ Scheibelreiter, G.: Die Babenberger i. m. 277.; Szabados György: Imre és András. Századok 133. (1999) 94., 105.; Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I–II. Bp. 1899. II. 13–21.

³⁹ Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II/4. Szerk. Szentpétery Imre – Borsa Iván. Bp. 1923–1987. (a továbbiakban: RA) 263., 279. – Fábián és Vince távozása osztrák területre adhatott lehetőséget és okot Imrének földjeik feldúlására. Lásd Zala vármegye története. Oklevéltár I–II. Szerk. Nagy Imre – Véghegy Dezső – Nagy Gyula. Bp. 1886–1890. I. 4.

az előkészítő tárgyalások folyhattak, ám Imre pápapártisága okán feltételezhető – mondhatni, törvényszerű – volt, hogy András az ellentáborból választ magának feleséget, amit VI. Lipót hathatósan szorgalmazott. A Rádnál nyújtott segítségét azonban Imre – érthető módon – már kevésbé értékelte nagyra, és a *Lambachi*,⁴⁰ valamint a *Klosterneuburgi Évkönyv*⁴¹ tudósítása szerint a hercegségek határvidékének kegyetlen pusztításával viszonzta.⁴²

Köztudomású, hogy ezt követően csak pápai közvetítéssel, Gergely bíboros⁴³ személyes megjelenésének, továbbá VI. Lipót és Konrád mainzi érsek (1161–1165 és 1183–1200) segítségével köszönhetően sikerült (ideiglenesen) békét teremteni a viszálykodó testvérek között. A *Kölni Királykrónika*⁴⁴ így számol be erről: „Ezután Konrád püspök [helyesen érsek – R. V.] Magyarországra ment, hogy elsimítsa a testvérek közti ellentétet, s [ott] mindkettejük által tiszteletteljes fogadásban részesült. Kettejükkel, Ausztria hercegével, Lipóttal és Magyarország minden főemberével tanácskozáva és egyetértésre jutván, oly módon teremtett békét, hogy mindketten a kereszt jelével keljenek át a tengeren, a Magyar Királyságot pedig a mondott Ausztria hercegére bízzák, hogy ha az egyikük a tengerentúlon fizetné meg a test adósságát, akkor a túlélő visszatérvén birtokolja az országot.”⁴⁵ A békeközvetítők fáradozásai ellenére a testvérviszály ekkor nem jutott végső nyugvópontra: 1203-ban Imre fogságba vetette öccsét. Vagy azért, mert lelepleződött annak újabb szervezkedése, vagy azért, mert Imre veszélyesnek ítélte uralmára nézve Andrást,

⁴⁰ A lambachi monostorban keletkezett, kb. húsz szerző által vezetett évkönyv 1197 és 1283 között tárgyalja az eseményeket. Nagyban épít a Melki és az Admonti Évkönyvekre. *Körmendi T.*: Az 1196–1235 közötti magyar történelem i. m. 65.

⁴¹ A klosterneuburgi monostor évkönyvén belül hat redakciós fázist különít el a kritikai irodalom. Az 1142–1224 közötti harmadik önálló információkat is ránk hagyományozott. *Körmendi T.*: Az 1196–1235 közötti magyar történelem i. m. 68.

⁴² *Annales Lambacenses* i. m. 556.; *Annales Claustroneoburgenses*. Ed. Wilhelm Wattenbach. In: MGH SS IX. 620. András-párti leírást őrzött meg az Osztrák Ritmusos Krónika. *Chronicon rhythmicum* i. m. 355.

⁴³ Gregorius de Crescentio 1199-től talán 1201 végéig pápai oldalkövetként Magyarországon járt, hogy rendezze az Imre és András közötti viszályt. 1207-ben ismét Magyarországra érkezett a halicsi egyház Rómával történő egyesítésének, valamint Meráni Bertold kalocsai érsek alkalmasságának ügyében. Gregorius de Crescentio. In: DeleGateOnline (<https://bit.ly/36aZeMW>, letöltés 2021. nov. 3.); *Barabás Gábor*: Gregorius de Crescentio bíboros élete és magyarországi legációi. In: *Varietas delectat*. Pápai megbízottak a 11–13. századi Magyarországon. *Papal Representatives in Hungary in the 11–13th Centuries*. Szerk. Kiss Gergely. Pécs 2016. 93–115.

⁴⁴ A szerző a világ teremtésétől 1200/1202-ig, majd későbbi folytatással 1220-ig beszéli el az eseményeket, önálló értesüléseket is közölve. Az idézett részlet információira ráadásul nagy valószínűséggel első kézből tett szert. *Körmendi T.*: Az 1196–1235 közötti magyar történelem i. m. 115–117.

⁴⁵ „Post hec Cunradus episcopus Ungariam intravit, ut discordiam fratrum sedaret, et ab utroque honorifice susceptus est. Into consilio et habito consensu utriusque et ducis Austrie Lupoldi omniumque principum Ungarie, pacem tali modo statuit, ut signati cruce mare transirent et regnum Ungarie predicto duci Austrie commendarent, ut si quis illorum morte preventus in transmarinis partibus debitum carnis exsolveret, supervivens rediens ad patriam regnum possideret.” – *Annales Colonienses maximi*. Ed. Georg Heinrich Pertz. In: MGH SS XVII. 809. Említi még: *Annales Claustroneoburgenses* i. m. 620.

és úgy döntött, inkább nem várja meg újabb, valószínű lázadását. Ez utóbbi okból és a Meráni rokonság esetleges segítségnyújtásától tartva vagy az Andrásra gyakorolt és veszélyesnek vélt befolyása miatt Imre hazaküldte szüleihez öccse feleségét, Gertrúdot.⁴⁶ VI. Lipót mindenesetre ekkor nem sietett a herceg segítségére, sőt Imrének a heiligenkreuzi ciszterci monostor javára 1203-ban tett adománya alapján az unokatestvérek közti béke teljes helyreállítására következtethetünk.⁴⁷

Sváb Fülöp ellenében

Ilyen belső viszonyok között és a Szerbia irányába végrehajtott expanzió, valamint a Kulin boszniai bánnal támadt nézeteltérése miatt Imre valószínűleg fontolóra sem vette a nyugati beavatkozás lehetőségét.⁴⁸ Már csak azért sem, mert felesége révén a cseh királlyal ellentétes táborban mozgott – Ottokár 1201-es pártváltása miatt azonban végül mégsem kerülhette el a katonai eseményeket: az elbeszélő források tanúsága szerint ugyanis magyar csapatok mind 1203-ban, mind 1204-ben részt vettek a birodalmi belharcokban.

1203-ban Sváb Fülöp támadást indított Türingia ellen, hogy megbosszulja Hermann tartománygróf pártváltását. A nem várt túlerő ellenében és az I. Ottokár cseh király vezetésével érkező, magyar kontingenseket is felvonultató felmentőcsapatokkal szemben azonban végül kénytelen volt visszavonulni, majd Erfurtba menekülni. A várost Hermann vezetésével ugyan megostromolták a Welf-pártiak, átütő sikert azonban nem értek el, ráadásul a nagy zűrzavarban Fülöpnek sikerült elmenekülnie.⁴⁹ A hadjárat győztese Ottokár volt, akit a frissen megkoronázott IV. Ottó támogatásával Guido palestrinai püspök – immár pápai engedéllyel – királlyá koronázott a merseburgi táborban.⁵⁰ Ezzel Ottokárnak sikerült elérnie királyi címének pápai elismerését. A koronázást követően Ottokár hazatért, útközben még feldúlva az ellenséges érületű Meissent.⁵¹

⁴⁶ Annales Admontenses i. m. 590. Az 1203. év eseményeire bővebben lásd *Körmendi Tamás*: A „varasdi jelenet” kritikája. Megjegyzések Imre király és András herceg trónviszályának történetéhez. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp. 2012. 503–513.

⁴⁷ Urkunden des Cistercienserstiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde. Hrsg. Johann Nepomuk Weis. Wien 1856. 35–36. (Nr. 27.)

⁴⁸ Imre déli politikájára: *Barabás G.*: A pápaság i. m. 174–178.; *Kristó Gyula*: Háborúk és hadviselés az Árpádok korában. Bp. 2003. 131.

⁴⁹ Annales Coloniensis maximi i. m. 811.; Arnoldi abbas Lubecensis i. m. 216–217.; Chronica Reinhardsbrunnensis i. m. 566.; Sächsische Weltchronik i. m. 237. A cseh seregek kiemelkedő szerepét III. Ince is elismerte gratuláló levelében. CDB II. 33. (Nr. 36.)

⁵⁰ Chronica Reinhardsbrunnensis i. m. 566.; Braunschweigische Reimchronik. Ed. Ludwig Weiland. In: MGH Dt. Chron. II. 532.; CDB II. 35–36., 37–38. (Nr. 39., 41.)

⁵¹ Cronica S. Petri Erfordensis moderna. Ed. Oswald Holder-Egger. In: MGH SS XXX/1. 379.

A pápai elismerés ellenére Ottokár másik tervét, a prágai püspökség érseki rangra emelését és ezzel egy Mainztól független cseh egyháztartomány létrehozását, nem sikerült elérnie. Indult ugyan egy vizsgálat az érsekség létesítéséhez szükséges anyagi feltételek meglétének ellenőrzésére, továbbá Imre magyar király is közbenjárt az érdekében, a pápa azonban végül – talán a mainzi érsekre tekintettel – elutasította a tervet.⁵²

1204-ben Sváb Fülöp ismét Tübingia ellen indított támadást: ezúttal Hermann menedékét, Weißenseet ostromolta meg. A Welf-párt ebben az évben nem zárt össze, Hermann hiába kért támogatást IV. Ottótól; a segélykérésre egyedül Ottokár cseh király reagált, aki cseh, morva és magyar csapatokkal indult az ostromlott vár felmentésére. Érkezése hírére Sváb Fülöp felhagyott a Weißensee elleni támadással és a mainzi érsek, továbbá Dietrich meissenai örgróf csapatainak társaságában elé vonult, hogy nyílt csatában mérkőzhessen meg korábbi szövetségeseivel. Erre végül nem került sor, mivel – ahogyan Ursbergi Burchard írja – „amikor a két hadsereg már majdnem találkozott, a csehek az ellenfelek erejétől megrémülve táborukat hátrahagyván, éjjel elmenekültek”.⁵³ Más forrás hozzátesszi, hogy Ottokár emberei „sok máglyát gyújtottak tehát, hogy az otlétüket színleljék előttük, s mindent, ami a menekülés terhére lehetett, hátrahagytak”, majd az éj leple alatt, csendben és titokban visszavonultak.⁵⁴ A *Reinhardtsbrunni Krónika* szerint Ottokár megfutamodását nemcsak az ellenfél túlereje indokolta, hanem az is, hogy nem bízott saját csapataiban, mivel „már régebben is tudta, hogy néhányukat Fülöp megvesztegette”.⁵⁵ Az így magára maradt tartománygrófnak nem maradt más választása, mint hogy behódoljon Fülöpnek: szeptember 17-én újfent hűségesküt tett neki, biztosítékként pedig fiát, Lajost is kénytelen volt túszul adni.⁵⁶ Nem járt jobban a menekülést választó Ottokár sem, hiszen Sváb Fülöp csapatai a Cseh Királyság szívéig üldözték.⁵⁷

⁵² CDB II. 40–41. (Nr. 44.)

⁵³ „Cumque prope iuncti fuissent exercitus uterque, Boemi de viribus adversariorum territi relinquentes castra sue nocte fugerunt” – Burchardus Urspergensis i. m. 84. Az eseményt említi még: Annales Admontenses i. m. 510.; Annales Lambacenses i. m. 557. (Tévesen 1207-re datálva és Köln elfoglalásához kapcsolva.); Annales Clastroneoburgenses i. m. 621.; Braunschweigische Reimchronik i. m. 533.; Cronica S. Petri Erfordensis i. m. 379.; Sächsische Weltchronik i. m. 237.

⁵⁴ „Accensis itaque focus plurimis, quibus suam presentiam mentirentur, relictis omnibus, que oneri esse poterant fugientibus” – Chronicon Montis Sereni. Ed. Ernst Ehrenfeuchter. In: MGH SS XXIII. 171.

⁵⁵ „quorum etiam aliquos a Philippo corruptos esse prenoverat” – Chronica Reinhardtsbrunnensis i. m. 568.

⁵⁶ Cronica S. Petri Erfordensis i. m. 379.

⁵⁷ Annales Zwifaltenses maiores. Ed. Otto Abel. In: MGH SS X. 58.

A magyar csapatok mellett mindkét esemény kapcsán feltűnnek forrásainkban – elsősorban Lübecki Arnoldnál és a *Braunschweigi Rímes Krónikában*⁵⁸ – „Walven” néven emlegetett népek, akik az általában katonai segédnépként fungáló kunokkal azonosíthatóak.⁵⁹ A *Halberstadti Püspökök Gesztája*⁶⁰ pedig „barbár nemzeteket” (*barbaris nationibus*) említ Ottokár társaságában, ami véleményem szerint megint csak a kunokra vonatkozhat.⁶¹ A források általában pusztításukat, kegyetlen fellépésüket emelik ki, ahogyan ezt Lübecki Arnold is teszi: „Nem hiányzott onnan a legromlottabb emberi nemzetség, akiket *valwennek* [kiemelés tőlem – R. V.] hívnak, a maguk kegyetlenségeit és rémtetteiket elkövetvén, amikről beszélni nem épülés, hanem nyomorúság.”⁶² František Palacký felvetette, hogy a kútfő által a cseheknek tulajdonított pusztítás valójában a kunok számlájára írható, ami egy, a csehekkel szemben ilyen mértékben ellenséges szerző esetén elképzelhetőnek tűnik. Természetesen az sem zárható ki, hogy Lübecki Arnold a drámai hatás kedvéért vagy azért, hogy a szlávokat minél sötétebb színben tüntethesse fel, egyszerűen túlzott.⁶³ Az mindenesetre joggal állítható, hogy a kunok szokatlan harcmodora és az általuk véghezvitt pusztítás felkelte a kortársak figyelmét.

Ezen forráshelyek alapján tehát képet kaphatunk a magyar segédcsapatok minőségéről, összetételéről, valamint a vállalkozás komolyságáról is. Imre nem vett részt személyesen a harcokban,⁶⁴ többségében kunokat helyezett

⁵⁸ Az ismeretlen szerző nagy valószínűséggel I. Albert szász herceg megbízásából írta meg verses formában, német nyelven a szász és braunschweigi hercegek történetét 768-tól 1279-ig türingiai és szász évkönyvekre, továbbá Braunschweig városi feljegyzéseire alapozva. *Körmendi T.: Az 1196–1235 közötti magyar történelem* i. m. 132.

⁵⁹ Braunschweigische Reimchronik i. m. 531.; Arnoldi abbatibus Lubecensis i. m. 216. – A „Walven” elnevezés és annak különböző változatai az ófelnémet „falo” szóra vezethetők vissza, amely fakó, sápadt jelentéssel bír. A nyugati kútfők nagy valószínűséggel a szláv forrásokban előforduló népvévet vették át tükörfordítással. *Kovács Szilvia: A kunok története a mongol hódításig.* (Magyar Őstörténeti Könyvtár 29.) Bp. 2014. 12–13., 22. A Walvenek és a kunok egymásnak való megfeleltetését a Klosterneuburgi Évkönyv egy 1227. évi tudósítása is egyértelművé teszi, amely arról számol be, hogy II. András halicsi hadjáratát követően sor került a „Walven”-nek nevezett nép megkeresztelésére: „Andreas rex Ungarie Rusciam cum exercitu veniens, ab ipsis statim fugatus recessit, interfectis non nullis de exercitu suo. Gens que dicitur Valwin fidem Christi suscepit; ex quibus baptizati sunt fere 10 milia.” – *Annales Claustroneoburgenses* i. m. 636.

⁶⁰ A halberstadti dómkolostor egyik szerzetese által a 13. század elején összeállított geszta 780-tól 1208-ig tudósít a püspökség történetéről. Információi egy helyi évkönyvre vezethetők vissza. *Körmendi T.: Az 1196–1235 közötti* i. m. 128.

⁶¹ *Gesta episcoporum Halberstadensium.* Ed. Ludwig Weiland. In: MGH SS XXIII. 116. III. Ince lombard szövetségeseinek írt levelében is említi, hogy Ottokárral segédcsapatok érkeztek Türingiába. CDB II. 32–33. (Nr. 35.)

⁶² „Nec defuit ibi illud perditissimum hominum genus, qui Valwen dicuntur, crudelitates suas et nequitas exercentes, de quibus loqui non est edificatio sed misera.” – Arnoldi abbatibus Lubecensis i. m. 216.

⁶³ *František Palacký: Geschichte von Böhmen.* Grösstentheils nach Urkunden und Handschriften. II. Böhmen als erbliches Königreich unter den Přemysliden vom Jahre 1197 bis 1306. Prag 1866. 64.

⁶⁴ Stada Albert szerint 1204-ben Sváb Fülöp elől a cseh és a magyar király menekült el, azonban ez minden bizonnyal téves értesülés, ugyanis Imre a fia, László augusztus 26-ai koronázása miatt biztosan

Ottokár parancsnoksága alá, akik Veszprémy László kutatásai szerint – nagy valószínűséggel – zsoldosként működtek,⁶⁵ azaz bizonyítottan látszik az a feltevés, miszerint a Birodalom belügyeibe való beavatkozás nem Imre, hanem sokkal inkább Ottokár szívügye volt, és így a magyar részvétel nem elsősorban a pápai buzdítás, hanem a cseh rokonság szorgalmazásának tudható be.⁶⁶

Hermann kényszerű behódolását követően – mivel IV. Ottó továbbra sem tudott segítséget nyújtani szövetségeseinek – Ottokárnak sem maradt más választása, mint békét kötni Sváb Fülöppel. E döntésben nagy szerepe volt újdonsült (vagy jövőbeli) rokonának, I. Lajos bajor hercegnek, aki magára vállalta a két koronás fő közti közvetítés ódiúmat.⁶⁷ Ugyanakkor az sem kizárt, hogy a Stauf-párthoz való visszatérés már korábban is felmerült a prágai és/vagy a brünni udvarban. 1203. szeptember 22. és 1204 januárja között háromszor járt cseh, kétszer pedig morva követ Sváb Fülöp egyik fő bizalmasánál, Wolfger passauai püspöknél (1191–1204), 1203 októberében pedig Ulászló Henrik személyesen találkozott vele Znojmban. Martin Wihoda feltételezését osztva elképzelhetőnek tartom, hogy a tárgyalásokon a válási peren, valamint a Cseh Királyság Teobáldnak való hűbérbe adásán túl egy újabb pártváltás lehetősége is szóba kerülhetett.⁶⁸ Az sem elképzelhetetlen, hogy a püspök magával Ottokárral is kapcsolatban állhatott, vagy legalábbis törekedett a cseh király jóindulatának megnyerésére, ugyanis számadásai tanúsága szerint 1203-ban egy díszes lovaglő nyerget készíttetett Konstancia királynénak.⁶⁹ Az Ulászló Henrikkel (vagy éppen Ottokárral) folytatott tanácskozások kimeneteléről és konkrét témájáról azonban sajnálatos módon nem tájékoztatnak a források.

Ottokár behódolásának hatására Sváb Fülöp ejtette a meisseni őrgróf által előtérbe állított Teobáldot, és újfent Ottokárt ismerte el cseh királynak. A békés rendezés érdekében Teobáld bőséges kompenzációban részesült: Tschaslau, Chrudin

nem vett részt személyesen az akcióban. *Annales Stadenses auctore Alberto*. Ed. Johann Martin Lappenberg. In: MGH SS XVI. 354.

⁶⁵ *Veszprémy László*: „Vilissimi et pessimi”. Megjegyzések a katonai segédnépek XII–XIII. századi magyarországi történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 128. (2015) 150.

⁶⁶ A magyar csapatok 1203-as és 1204-es hadjárataról ugyan eddig is tudott a magyar medievisztika, azonban azt inkább a pápai szorgalmazáshoz kötötte, továbbá nem figyelt fel a kunok jelentőségére, illetve Ottokárhoz kötötte őket. Lásd *Kristó Gy.*: Háborúk i. m. 132.; *Pauler Gy.*: A magyar nemzet i. m. II. 31., 34.

⁶⁷ *Hermannus Altaheensis abbas*: *Annales*. Ed. Philipp Jaffé. In: MGH SS XVII. 386. I. Lajos Ottokár unokahúgát, Ludmillát vezette oltárhoz 1204-ben, ám azon belül ismeretlen időpontban. *Andreas Kraus*: *Das Herzogtum der Wittelsbacher. Die Grundlegung des Landes Bayern*. In: *Wittelsbach und Bayern Beiträge zur bayerischen Geschichte und Kunst I–III*. Hrsg. Hubert Glaser. München–Zürich 1981. I/1. 180.

⁶⁸ *Wihoda, M.*: *Vladislaus Henry* i. m. 92.

⁶⁹ *Hedwig Heger*: *Das Lebenszeugnis Walthers von der Vogelweide. Die Reiserechnungen des Passauer Bischofs Wolfger von Erla*. Wien 1970. 82., 86–87.

és Vratisláv környékének új birtokosa lett.⁷⁰ A két király kiegyezését említő kútfők 7000 ezüst márkáról és túsok adásáról, továbbá egy kellemetlen feltételről számolnak be, amelyet Ottokárnak Dietrich nyomására teljesítenie kellett.⁷¹ Utóbbi nem volt más, mint az 1198-ban eltaszított Adél visszafogadása, valamint a tőle származó gyermekek törvényes jogállásának helyreállítása. Ottokárnak tulajdonképpen nem volt reális választási lehetősége, hiszen Sváb Fülöp és a Stauff-támogatók haderejével szemben még szövetségeseivel együtt is aligha vehette volna fel a harcot, így – talán megkockáztatható, hogy taktikai megfontolásból – visszafogadta Adélt. A válás ideiglenes semmissé tételét mutatja, hogy 1205-ben hozzáadta első házasságából született idősebb leányát, Margitot II. Valdemár dán királyhoz (1202–1241).⁷² A források nem tájékoztatnak róla, hogy mi történt ekkor Konstanciával, de fia, Vencel 1205. évi születési dátuma⁷³ arra enged következtetni, hogy nem hagyta el Prága környékét. Helyzete értelemszerűen korántsem tölthette el örömmel, ellene azonban nem tehetett semmit, ahogyan Magyarországon élő fivéreinek sem állt módjukban beavatkozni a cseh belügyekbe.

Imre 1204. november 30-ai halálát követően a korábban már megkoronázott, alig hároméves fia kezdte meg uralkodását III. László néven. Az elhunyt király végakarataiban korábbi ellenlábását, András herceget nevezte ki mellé kormányzóvá, aki azonban ennél többre vágyott. A veszélyt érzelve, Konstancia özvegy királyné Lászlóval, néhány hűséges főpappal és főúrral, valamint a királyi kincstárral – benne a koronával – Bécsbe menekült. A Konstanciával tartó összes személy azonosítását a forráshiány nem teszi lehetővé, ugyanakkor Katapán egri és Vilmos erdélyi püspök nagy valószínűséggel, Imre korábbi hű bárói, Benedek nádor, Achilles udvarispán és Miklós erdélyi vajda pedig feltételezhetően közöttük voltak.⁷⁴ Rajtuk kívül még a Kőszegi-fivérekkel, Mihállyal és Henrikkel kapcsolatban merülhet fel, hogy az anyakirálynéval tartottak. II. András egy 1212. évi oklevelében ugyanis megerősítette a fivérek patrónusi jogait a kapornaki monostor felett, amelyet még III. Béla juttatott apjuknak, Heinznek. A diploma szerint egy testvérpár, Fábíán és Bez kihasználta, hogy a fivérek „gyermekkorukban az országon kívül voltak”, és feldúlták birtokaikat.⁷⁵ Már Irmtraut Lindeck-Pozza

⁷⁰ CDB II. 107. (Nr. 112.); *Hoensch, J. K.*: Die Geschichte i. m. 1992. 78.

⁷¹ Kronika Pulkakova i. m. 121.; Annalium Pragensium i. m. 170.; Hermannus Altahensis i. m. 386.

⁷² Annales Ryenses. Ed. Johann Martin Lappenberg. In: MGH SS XVI. 405.; Annales Waldemariani. Ed. Georg Waitz. In: MGH SS XXIX. 179.

⁷³ Kronika Pulkakova i. m. 121.

⁷⁴ *Zsoldos Attila*: Az Árpádok koronája először külföldön (Bécs, 1205). In: A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978). Szerk. Pálffy Géza. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Bp. 2019. 56–58.

⁷⁵ „Pro eo vero, quod in pueritia sua illi duo fratres extra regnum fuerunt, et eos Fabianus et Benz pro predicto monasterio iniuste molestare ceperant et impetebant” – Árpádkori Új Okmánytár I–IX. Szerk. Wenczel Gusztáv. Pest–Bp. 1860–1874. (a továbbiakban: ÁÚO) VI. 354. (RA 274.)

felvetette, hogy András-hívei dúlhatták fel a javaikat, amit magam is valószínű-nek tartok.⁷⁶ Emellett az oklevél híradásából, miszerint Mihály és Henrik gyermekként (*in pueritia*) hagyták el az országot, talán arra is következtethetünk, hogy a kis III. László mellett, az udvarban nevelkedtek.

VI. Lipót teljes mértékben elszánta magát rokonai fegyveres védelmére, ahogyan a trónt elfoglalni készülő András is kész volt az összecsapásra. A helyzet komolyságát mutatja az a Sienai Boncompagnusnál fennmaradt és feltételezhetően közvetlenül Magyarországról – talán Paulus Hungarustól – származó információkra visszamenő stílusgyakorlat, amelyben az osztrák herceg a császár és a német fejedelmek segítségét kéri a magyar király ellen, aki Konstancia befogadása miatt folyamatosan zaklatja országát.⁷⁷ A két fél seregei már készülődtek, amikor III. László május 7-ei váratlan halála értelmetlenné tette az összeütközést.⁷⁸ Az *Admonti Évkönyv*⁷⁹ szerint a gyermekkirály holttestét és egyúttal talán a koronázási ékszereket is Péter győri püspök szállította Székesfehérvárra.⁸⁰ Péter 1190 és 1194 között francia földön folytatott kánonjogi tanulmányokat, majd fehérvári prépost lett. 1202 és 1204 között Imre kancellárja volt, a győri püspöki méltóságot pedig 1205-től 1217-ig viselte. Bizalmas viszonyban állhatott a majdani II. Andrással, hiszen későbbi híradás szerint együtt nőttek fel III. Béla udvarában.⁸¹ Bár nem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy az Imrével is jó kapcsolatú apóló püspök Konstanciáékkal tartott az osztrák területekre, valószínűbbnek

⁷⁶ *Irmtraut Lindeck-Pozza*: Die Herren von Güssing im Lichte der Urkunden. In: Die Güssinger. Beiträge zur Geschichte der Herren von Güns/Güssing und ihrer Zeit (13/14. Jahrhundert). Ergebnisse der Symposien im Rahmen der „Schlaininger Gespräche“ vom 24–28. September 1986 und 1–4. Oktober 1987 auf Burg Schlaining. Hrsg. Heide Dienst – Irmtraut Lindeck-Pozza. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 79.) Eisenstadt 1989. 64.

⁷⁷ *Szovák Kornél*: Boncompagnus. Adalék a XIII. századi magyar történet külföldi forrásaihoz. In: Quasi libet et pictura. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Szerk. Kovács Gyöngyi. Bp. 2004. 503–507.

⁷⁸ *Annales Claustroneoburgenses* i. m. 621.

⁷⁹ Az admonti monostor évkönyve 1139-ig kivonatolja a Melki Évkönyvet, majd jól elkülönülő első folytatása 1257-ig mutatja be az eseményeket, amelyre a klosterneuburgi hagyomány gyakorolt hatást. *Körmendi T.*: Az 1196–1235 közötti magyar történelem i. m. 77.

⁸⁰ *Annales Admontenses* i. m. 590–591. Átveszi: De bello Bavarico. Liber memorialis. Ed. Andreas Zayner. In: Rerum Boicarum scriptores nusquam antehac editi I–II. Ed. Andreas Felix Oefele. Augsburg 1763. II. 335.

⁸¹ Péter hű támasza maradt II. Andrásnak uralkodása további részében is. Ő hozta a király második feleségét, Jolántát Magyarországra, majd elkísérte uralkodóját kereszties hadjáratára, ahol 1217-ben életét vesztette. *Győri Éva*: Győri püspökök a XIII. században. *Belvedere Meridionale* 20. (2008) 1–2. sz. 26–27., 30., 35.; *Zsoldos Attila*: Magyarország világi archontológiája, 1000–1301. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) Bp. 2011. (a továbbiakban: Zsoldos Arch.) 91. Köszönettel tartozom Zsoldos Attilának, hogy felhívta a figyelmemet Péter személyére. – Korábban egyébként felmerült a győri püspök Anonymusszal való azonossága is. *Sólyom Károly*: Új szempontok az Anonymus-probléma megoldásához. *Irodalomtörténeti Közlemények* 70. (1966) 1–2. sz. 69–75.; *iff. Horváth János*: P. mes-ter és műve I–II. *Irodalomtörténeti Közlemények* 70. (1966) 3–4. sz. 261–262., 276–279.

tűnik, hogy Péter András megbízásából ment Bécsbe a király és a korona átadásáról tárgyalni.⁸² László elhunyt után Konstancia nem látott okot a maradásra, VI. Lipót segítségével hazatért Aragóniába, a két uralkodó pedig rendezte viszonyát.

Három szomszéd közös úton

A magyar trónviszály lezárulása VI. Lipót számára is új lehetőségeket nyitott: mivel már nem kellett tartania egy Magyarországról indított támadástól, aktívabban kivehette részét a birodalmi ügyekből. 1205-ben Sváb Fülöp megbízásából néhány ciszterci apát társaságában próbálta rávenni IV. Ottót, hogy kössön békét és mondjon le a trónról, ennek kudarca után pedig személyesen vezette csapatait Köln alá, és sikerrel megostromolta a várost.⁸³ Hadi érdemeit a Babenbergerek iránt elfogult *Admonti Évkönyv* így méltatta: „Abban a hadjáratban Ausztria és Stájerország fenséges hercege, Lipót bőséges és válogatott katonaságot vezetvén, és nem kevésbé kötelességtudóan, mint nagyszerűen ténykedvén, a többi fejedelemtől kiválóbban, a bátraknál híresebben és fényesebben harcolt.”⁸⁴

1205. május 29-én sor került II. András koronázására. Mivel a Meráni Gertrúddal kötött házassága révén a Stauf-tábort erősítette már korábban is, egyértelmű volt, hogy a Magyar Királyság a jövőben nem fogja támogatni IV. Ottó törekvéseit. Ez könnyedén vezethetett volna a cseh–magyar kapcsolatok töréséhez, ha Ottokár továbbra is kitart a pápai jelölt mellett, ám ahogy említettem, 1205-ben visszatért Sváb Fülöp oldalára.⁸⁵ A két szomszédos ország viszonyát Konstancia kellemetlen helyzete sem terhelte tovább, hiszen Vencel megszületését követően Adélnak ismét távoznia kellett Prágából, amit Dietrich tiltakozása ellenére Sváb Fülöp hallgatólagosan nyugtázott. Minden valószínűség szerint felismerte, hogy a Cseh Királyságtól jóval több és hathatósabb segítségre számíthat, mint a jelentéktelenebb Meissentől, ezért mindent megtett a Přemyslidákkal való szövetség szorosabbra vonásáért. Így került sor 1207-ben leánya, Kinga és a kis Vencel eljegyzésére, jelezve, hogy a német király Ottokár második házasságát

⁸² *Zsoldos A.*: Az Árpádok koronája i. m. 59–60.

⁸³ *Chronicon Regia Coloniensis*. Ed. Georg Waitz. In: MGH SS rer. Germ. XVIII. 223.

⁸⁴ „In qua expeditione Liupoldus Austriae Styriq̄ue magnanimus dux copiosam et electam militiam ducens, et non minus munifice quam etiam magnifice agens, principibus aliis prestantior, fortibus quoque gestis famosior atque clarior exstitit.” – *Annales Admontenses* i. m. 591.

⁸⁵ III. Ince 1205 áprilisában levélben bízta a cseh királyt, hogy – mivel csak Sváb Fülöp katonai nyomásának volt kénytelen engedni, de Welf-pártisága nem változott – igyekezzen visszatérni IV. Ottó táborába. A buzdításnak azonban nem volt foganatja, ezért 1206-ban ismét vizsgálatot indított Ottokár válásának ügyében. CDB II. 48–50. (Nr. 55.), 72. (Nr. 77.)

fogadta el érvényesnek, az abból származó gyermekeit pedig törvényesnek – kifejezésre juttatva, hogy Fülöp számára mekkora értéket képviselt Csehország támogatása.⁸⁶

Ekkorra a trónviszály már a Staufok javára látszott billenni. Az 1204-es események hatására több egyházi és világi fejedelem Sváb Fülöp oldalára állt, 1205 elején pedig végre sor kerülhetett a minden kívánalomnak eleget tevő – a hivatalos koronázási ékszerekkel és a kölni érsek által végrehajtott – koronázására Aachenben. Fülöp a következő évben nagy győzelmet aratott Wasserbergnél, ami a kortársak szemében előre vetítette várható győzelmét. A helyzetet a legjobban a Welfek iránt a kezdetektől hűséges Köln városának kapitulációja mutatta.⁸⁷

Konstancia visszafogadása, a gyermekáldás, valamint a császári dinasztiával való rokoni kapcsolat kilátása minden bizonnyal eloszlatta II. András kételeyeit – amennyiben voltak – sógorával kapcsolatban. Így amikor Sváb Fülöp 1208-ban újabb hadjáratot tervezett IV. Ottó ellen, akkor a Quedlinburgban gyülekező seregben ismét voltak magyar csapatok Ottokár parancsnoksága alatt: „[Sváb Fülöp] végtelen hadsereget gyűjtött az egész Birodalomból, amelyben Magyarország végeiről is végtelen számban voltak jelen, a legrosszabb segédcsapatokat hozván magukkal, akiket valvennek hívnak”.⁸⁸ Vagyis a magyar kontingens egy jelentős részét ismét csak a felbérelt kunok tették ki.

Az események azonban nem várt fordulatot vettek. Sváb Fülöp a hadjárat megindítása előtt, június 21-én részt vett unokahúga, Burgundi Beatrix és VII. Ottó meráni herceg (1205–1234) esküvőjén Bambergben. A ceremónia után visszavonult a püspöki palotába pihenni, ahol VIII. Wittelsbach Ottó bajor palotagróf (1189–1208) meggyilkolta. Az addig példa nélküli tett háttérében személyes bosszú állt: Ottó így igyekezett a becsületén, illetve társadalmi státuszán esett csorbát kiküszöbölni.⁸⁹ A *Pulkava Krónika*⁹⁰ és Hainburgi

⁸⁶ Kronika Pulkakova i. m. 121–122.; Annalium Pragensium i. m. 170.; *Henricus de Heimburg: Annales*. Ed. Georg Heinrich Pertz. In: MGH SS XVII. 713.; Hermannus Alahensis i. m. 386.

⁸⁷ *Stefanie Mamsch: Kommunikation in der Krise. Könige und Fürsten im deutschen Thronstreit (1198–1218)*. Dissertation. Münster 2009. 273–275.

⁸⁸ „contracto innumero exercitu de omni imperio, ubi aderant innumeris de Ungrorum finibus, contrahens secum auxilia pessimorum qui Valve dicuntur” – Albertus Lubecensis i. m. 243. Hasonlóan: *Chronica Reinhardsbrunnensis* i. m. 574.

⁸⁹ *Andreas Bihrer: Historiker als Attentäter: Zeitgenössische Wahrnehmung, narrative Ausgestaltung und diskursive Instrumentalisierung der Ermordung König Philipps von Schwaben*. In: Philipp von Schwaben. Ein Staufer im Kampf um die Königsherrschaft. Beiträge der internationalen Tagung anlässlich seines 800. Todestages. Hrsg. Andrea Rzhacek – Renate Spreitzer. Wien 2010. 12–13.

⁹⁰ Přibík Pulkava IV. Károly udvari krónikása volt Prágában, feltehetőleg 1375-től. A Csehok krónikájának megírására, amely a bábeli torony építésétől 1330-ig tárgyalja korábbi források alapján az eseményeket, az uralkodó ösztönözte. *Jana Nechutová: Die lateinische Literatur des Mittelalters in Böhmen*. Köln–Weimar–Wien. 2007. 166.

Henrik⁹¹ is egyértelműen közli ugyanis, hogy Sváb Fülöp még az 1200-es évek elején a palotagrófnak ígérte oda leányát, Kingát, később azonban Ottokár cseh király fiával, Vencellel jegyezte el.⁹² A jegyesség felbontása a Staufok mellett kezdetektől kitartó Wittelsbach számára igencsak megalázó volt, sőt egyenesen bosszút kívánt.

A palotagróf el tudott menekülni a tett színhelyéről, majd néhány hónapra elrejtőzött, azonban Kaldeni Henrik birodalmi marsall 1209 májusában rátalált és brutális módon kivégezte. Bár valószínűleg egyedül cselekedett, a gyilkosságnak helyszínt biztosító Andechs–Meráni-dinasztia tagjai, Ekbert bambergi püspök (1203–1237), illetve testvére, Henrik isztriai örgróf (1204–1208) is gyanúba keveredtek, IV. Ottó pedig kimondta rájuk a birodalmi átkot, és elkobozta birtokaikat. A helyzetet a szomszédos fejedelmek természetesen nem haboztak kihasználni: VI. Lipót a bambergi püspökség osztrák és stájer területeken fekvő birtokait szállta meg, I. Lajos bajor herceg pedig a rokon Wittelsbach Ottó palotagrófsága mellett az isztriai örgróf területeire tette rá a kezét.⁹³ A Meráni-fivérek végül a Magyar Királyságban, Gertrúdnál találtak menedéket, II. András pedig mindent megtett annak érdekében, hogy tisztázza nevüket mind a pápa, mind IV. Ottó előtt.⁹⁴

A IV. Ottó elleni hadjárat Sváb Fülöp meggyilkolása miatt értelemszerűen nem valósult meg. III. Ince ugyan elítélte a királygyilkosságot, ám magát az eseményt istenítéletnek minősítette, és újfent Ottó elismerésére szólította fel a Birodalom fejedelmeit – köztük a cseh királyt és az osztrák herceget.⁹⁵ A helyzet ilyenén alakulása folytán a fejedelmek jól felfogott érdekévé vált a trónviszályból győztesen kikerülő IV. Ottóval való *modus vivendi* kialakítása. Ezt szintén összehangoltan valósította meg a cseh és a magyar király. 1209-ben közösen küldték el követeiket Altenburgba a IV. Ottó által rendezett *Hoftagra*,

⁹¹ Az 1242-ben született Hainburgi Henrik évkönyve 861 és 1300 között számol be Csehország történetéről, 1261-től kezdve önálló híreket tartalmaz. Henricus de Heimburg. In: Geschichtsquellen. (<https://bit.ly/3u2Ltrj>, letöltés 2021. nov. 1.)

⁹² Kronika Pulkakova i. m. 122.; Henricus de Heimburg i. m. 713.

⁹³ Scheibelreiter, G.: Die Babenberger i. m. 284.; Herta Hageneder: Die Beziehungen der Babenberger zur Kurie in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Mitteilungen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung 75. (1967) 9.; Alois Schütz: Das Geschlecht der Andechs-Meranier im europäischen Hochmittelalter. In: Herzöge und Heilige. Hrsg. Josef Kirmeier – Evamaria Brockhoff. München 1993. 78.

⁹⁴ Felesége rokonainak befogadása egyes vélemények szerint egyet jelentett a IV. Ottóval való szembenállással. Lásd Magyarország története I/1–2. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György. Bp. 1984. 1308.

⁹⁵ A cseh király behódolásának szükségességét III. Ince a válási per újbóli napirendre tűzésével tette nyilvánvalóvá. CDB II. 75–77. (Nr. 80–82.) Az elhúzózó perben döntés végül nem született Adél 1211-ben bekövetkezett halála miatt. Uo. 81–85. (Nr. 88.)

ahol kiegyeztek az immár egyedüli jelölttel.⁹⁶ II. András követeinek jelenlétéről csak néhány éve szerzett tudomást a magyar középkorkutatás, ottlétük céljának meghatározására pedig eddig csupán Varga Gábor tett kísérletet. Véleménye szerint a II. András által odaküldött Adolf prépost feladata az volt, hogy meggyőzze IV. Ottót a Meráni testvérek, Ekbert és Henrik ártatlanságáról, valamint az, hogy rávegye a római királyt az ellenük kimondott birodalmi átok visszavonására.⁹⁷ Adolf 1209. évi adománylevelének *narratiója* és az alapján, hogy a birtokadományt Gertrúd, Bertold kalocsai érsek, Ekbert bambergi püspök és Henrik isztriai őgróf kezdeményezték, magam is úgy vélem, hogy ő lehetett az (egyik) Altenburgba küldött követ. Adolf valóban eljárhatott a Meráni testvérek érdekében is, de a gyűlésen való részvételének elsődleges célja a Birodalom új urával való békülés és II. András jóakarátának kifejezése lehetett. Csak ezt követően remélhette egyáltalán a követség, hogy eredményesen interveniálhat Ekbert és Henrik érdekében.⁹⁸

IV. Ottó az év során teljes mértékben rendezte kapcsolatát a korábban ellenséges birodalmi fejedelmekkel, és helyreállította a békét a Staufokkal is. Ehhez a legmegfelelőbb eszköznek egy dinasztikus kapcsolat tűnt, így feleségül vette Sváb Fülöp kisebbik leányát, Beatrixot. Az ifjú arát a IV. Ottóhoz frissen csatlakozott VI. Lipót osztrák és I. Lajos bajor herceg adta át leendő hitvesének,⁹⁹ akit nem sokkal ezután császárrá koronáztak Rómában.

IV. Ottó ellenében

III. Ince nem örülhetett sokáig a német trónviszály számára kedvező kimenetelének, ugyanis addigi pártfogoltja váratlanul hamar ellene fordult: Ottó, korábbi ígéreteivel ellentétben, kísérletet tett Szicília elfoglalására és a Német-római Birodalomhoz való csatolására. A pápa, akinek VI. Henrik halála óta az volt az elsődleges célja, hogy megakadályozza a német területek és a Szicíliai Királyság

⁹⁶ Arnoldus Lubecensis i. m. 246. Keleti fejedelmek tanácskozását említi: Chronica S. Petri Erfordensis i. m. 380. Ezzel szemben Martin Wihoda szerint a csehek csak később, Würzburgban vették fel a kapcsolatot IV. Ottóval. *Wihoda, M.*: Vladislaus Henry i. m. 95.

⁹⁷ *Varga, G.*: Ungarn und das Reich i. m. 242.

⁹⁸ RA 243. – Az oklevélszöveg szerint Adolf a pápánál és más különböző fejedelmeknél is járt a Merániak ügyében. Lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 70467. – Felmerülhet, hogy Adolf mellett Ráskai Demeter királynéi főpohárnokmester is a követség tagja volt, azonban az erről tájékoztató oklevél mind külső, mind belső jegyei alapján nyilvánvaló hamisítvány, a benne található szó szerinti átvételek Adolf okleveléből pedig teljes koholmányra utalnak. RA 246.; *Karácsonyi János*: A hamis, hibáskeletű és keltetetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Bp. 1902. 12.; *Pauler Gy.*: A magyar nemzet i. m. II. 594.; *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Slovenský diplomatár I–II.* Ed. Richard Marsina. Bratislava 1971–1987. I. 123–124.

⁹⁹ *Otto de S. Blasio*: Chronica. Ed. Adolf Hofmeister. In: MGH SS rer. Germ. XLVII. 86.

újraegyesítését, valamint a Pápai Állam ezzel egyet jelentő bekerítését, természetesen nem nyugodott bele az árulásba. Rögvest új császár után nézett, akit VI. Henrik időközben felcseperedett fiában, a gyámsága alatt álló Frigyes szicíliai királyban talált meg.

IV. Ottóval egyébiránt sem Ottokár, sem II. András nem tartott fenn szorosabb kapcsolatot az altenburgi gyűlést követően. Előbbi valószínűleg nem várhatott komolyabb előnyöket az új császártól, utóbbit pedig inkább az 1209-ben és 1211-ben Halics megszerzésére indított hadjáratok kötötték le.¹⁰⁰ (A magyar király és az újdonsült császár érintkezésére nincsenek további források, azonban igen valószínű, hogy II. András IV. Ottó pecsétjéről mintázta második nagypecsétjét.)¹⁰¹ Emiatt nem meglepő, hogy III. Incének viszonylag könnyen sikerült megnyernie a cseh királyt új tervének: Ottokár az elsők között ismerte el a későbbi II. Frigyeszt római királynak (1212–1250). 1212-ben – többszöri tanácskozás és egy sikertelen próbálkozás után – Ottokár, a mainzi érsek, VI. Lipót osztrák herceg, I. Lajos bajor herceg és I. Hermann türingiai tartománygróf hivatalosan is királlyá választották Frigyeszt, örök hűséget fogadtak neki, majd decemberben a koronázására is sort kerítettek Mainzban.¹⁰²

Ottokár árulása, illetve pártváltása természetesen nem maradhatott következmények nélkül: IV. Ottó a következő év pünkösdjén, Nürnbergben tartott gyűlésén megfosztotta Ottokárt a Cseh Királyságtól és első házasságából származó fiának, Vratiszlávnak juttatta azt. A *Kölni Királykrónika* a következőképp fogalmaz: „Csehország királyságát pedig a fejedelmek ítélete alapján [IV. Ottó – R. V.] elvette Ottokár királytól és a fiának adta a jelen lévő zsupánok és azon föld sok nemesének jelenlétében hat zászló formájában. Ugyanis a fiú anyját, a meissenai örgróf testvérét [Ottokár – R. V.] eltaszította és Magyarország királyának leányát vette feleségül.”¹⁰³ A kútfő a trón átruházásán túl még két további lényeges információra is fényt derít. Egyrészt egyértelművé teszi, hogy a

¹⁰⁰ *Font M.*: Árpád-házi királyok i. m. 193–200.

¹⁰¹ *Kumorovitz Lajos Bernát*: Az autentikus pecsét. Turul 67. (1936) 55. Ugyancsak IV. Ottó pecsétjéről eredeztette az Imre aranybullájától eltérő vonásokat Bartoniek Emma, azonban furcsállotta, hogy II. András nem a szövetséges Sváb Fülöp pecsétjét vette alapul. Ezt az ellentmondást Takács Imre oldotta fel, aki szerint II. András első nagypecsétjének figurakompozícióját teljes egészében Imre aranypecsétjéről mintázta, IV. Ottó 1209–1218 között használt császári pecsétje pedig csak a második nagypecsétet inspirálhatta. *Bartoniek Emma*: Az Árpádok ércpecsétjei. Turul 38. (1924–1925) 16.; *Takács Imre*: Az Árpád-házi királyok pecsétjei. Royal Seals of the Árpád Dynasty. (Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis 1.) Bp. 2012. 31–32.

¹⁰² Burchardus Urspergensis i. m. 373.; Chronica Reinhardsbrunnensis i. m. 578.; Chronica S. Petri Erfordensis i. m. 382.; *Mamsch, S.*: Kommunikation i. m. 89–102., 125.

¹⁰³ „Regnum etiam Boemie, abiudicatum Odacrio regi per sentenciam principum, filio ipsius, presentibus supanis et pluribus nobilibus terre, cum 6 vexillis assignat. Nam matrem iuvenis, sororem scilicet marchionis de Missene, repudiaverat et filiam regis Ungari duxerat.” – Chronica regia Coloniensis i. m. 826.

döntésben részt vevő fejedelmek között valóban az Ottó mellett a végső pillanatig kitartó Dietrich meissenai őrgróf volt a hangadó, s e feltételezést a császárral Frankfurtban kötött szövetsége,¹⁰⁴ valamint a Cseh Királysággal továbbra is inkább ellenséges viszonyt fenntartó Babenbergekekhez való közeledése is alá támasztja. VI. Lipót ugyanis 1208-ban felvette a keresztet és hadjárata idejére Dietrichet bízta meg az Osztrák és a Stájer Hercegségek védelmével. Mivel azonban az Osztrák Hercegségnek és a Meissenai őrgrófságnak ebben az időben nem volt közös határa, Dietrich csak egy cseh támadás esetén tudott volna segítséget nyújtani. Szövetségüket dinasztikus kapcsolattal is megpróbálták szorosabbra vonni: kilátásba helyezték VI. Lipót elsőszülött fiának, Lipótnak, valamint Dietrich egyik leányának eljegyzését. A frigy azonban a közeli rokonság okán indított pápai vizsgálat, majd a kis Lipót 1216-ban bekövetkezett váratlan halála miatt végül meghiúsult.¹⁰⁵ A forrásrészlet másik fontos információja szerint Vratiszlávnak volt bizonyos számú támogatója a cseh (és morva) területeken. Számuk mindenesetre nem lehetett túl magas (vagy Ottokár reagált rendkívül gyorsan és hatásosan), hiszen ennek az eseménynek semmilyen következménye nem lett, legalábbis forrásaink nem tájékoztatnak róla. A cseh király számára azonban ennek dacára is kifizetődött Frigyes támogatása: 1212-ben ugyanis megkapta a Szicíliai Aranybullát, amely biztosította számára a rég áhított örökletes királyságot, adómentességet a Birodalom felé, az investitúrajogot és egyéb kiváltságokat.¹⁰⁶

Új politikai irányvonalát természetesen most is összehangolta magyar sógorával, így rövidesen II. Andrást is a Stauf-sarj oldalán találjuk. Rövid erőgyűjtést és diplomáciai tapogatódzást követően ugyanis IV. Ottó hadműveletekbe kezdett II. Frigyes támogatói ellen: 1212-ben hadvezérét, Wolfenbütteli Gunzerlint küldte Thüringia pusztítására, a következő évben pedig személyesen vezetett hadat Hermann ellen.¹⁰⁷ II. András ezért 1213-ban Hontpázmány nembeli Tamás vezetésével, Ottokár parancsnoksága alatt segédcsapatokat küldött Szászországba a császár ellen.¹⁰⁸ A hadjárat során sikerült utóbbit teljesen visszazorítani

¹⁰⁴ CDB II. 90–91. (Nr. 94.)

¹⁰⁵ Scheibelreiter, G.: Die Babenberger i. m. 285.; Hageneder, H.: Die Babenberger i. m. 14.

¹⁰⁶ CDB II. 93–98. (Nr. 96–98.)

¹⁰⁷ Kirmse, E.: Die Reichspolitik i. m. 30–31.

¹⁰⁸ ÁÚO XI. 231. – Az oklevél szerint a király primipulosként, azaz hadvezérként küldte Tamást Szászországba. Ennek értelmezésére: *Tagányi Károly*: Felelet dr. Erdélyi Lászlónak „Árpád-kori Társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdéseire”. *Történelmi Szemle* 5. (1916) 320., 432–433. – Szentpétery Imre gyanúsítást ítélte az oklevelet a birtokadományok „sommás megerősítése és a kancellár” miatt. (RA 471.) A hazai középkorkutatás ennek ellenére nem kételkedik a híradás valóságtartalmában. Lásd *Pauler Gy.*: A magyar nemzet i. m. II. 48.; *Varga, G.*: Ungarn und das Reich i. m. 243.; *Kristó Gy.*: Háborúk i. m. 136. Velük szemben Fügedi Erik 1205–1206-ra keltezte az eseményt. *Fügedi Erik*: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Bp. 1986. 140.

Braunschweigbe. A sikeres hadművelet tulajdonképpen megpecsételte Ottó sorsát, hiszen leghűségesebb támogatói is – köztük Dietreich meissenai örgróf – átálltak II. Frigyes pártjára.¹⁰⁹

Az év további részében az őszi, Halics elleni hadjáratra való készülés, majd Gertrúd királyné meggyilkolása kötötte le II. András figyelmét, így a további katonai akciókban valószínűleg segédcapatai sem vettek részt. A merénylet VI. Lipót osztrák herceg számára is meghatározó jelentőségűnek bizonyult, ugyanis megtörténtkor éppen Magyarországon tartózkodott és Bertold kalocsai érsekkel, valamint a királynéval vadászott. Az *Admonti Évkönyv*, illetve Thomas Ebendorfer abból táplálkozó *Osztrák Krónikája*¹¹⁰ szerint a herceg csak a szerencsének és az isteni gondviselésnek köszönhetően tudott elmenekülni a helyszínről, bár gyanítható, hogy az admonti szerzetesek eltúlozták a rá leselkedő veszélyt.¹¹¹ Lehetséges, hogy ez a traumatikus élmény vette rá később az eretnekek és a mórok elleni harcban már kitűnt VI. Lipótot, hogy újabb keresztes hadjáratra adja a fejét sógorával 1217-ben.

II. András szövetségváltásának pontos időpontját, sőt magát a tényt sem hagyományozták ránk forrásaink explicit módon, azonban lányának, Erzsébetnek a Hermann türingiai tartománygróf fiával, Lajossal 1211-ben történt eljegyzése bizonyosan jelzi a király csatlakozását a IV. Ottó ellenes szövetséghez.¹¹² Ennek a leendő házasságnak és a dinasztiaiak közti érdekközösségnek voltak hivatottak emléket állítani az úgynevezett *Landgrafensaltert*¹¹³ díszítő ké-

¹⁰⁹ Chronica S. Petri Erfordensis i. m. 382–383.; Sächsische Weltchronik i. m. 240.

¹¹⁰ Thomas Ebendorfer a bécsi egyetem teológiai professzora és III. Frigyes német király tanácsosa. Az 1450–1451 körül lejegyzett, öt könyvre rúgó krónikájában a kezdetektől a 15. század közepéig beszéli el Ausztria történetét korábbi német nyelvterületen keletkezett forrásokra és a magyar gesztaszerkesztményre alapozva. *Körömdi T.: Az 1196–1235 közötti magyar történelem* i. m. 85–86.

¹¹¹ Annales Admontenses i. m. 592.; *Thomas Ebendorfer: Chronicon Austriae*. Ed. Afons Lhotsky. In: Monumenta Germaniae Historica Scriptorum rerum Germanicarum Nova Series I–XXV. Ed. Harry Breslau et al. Hannover 1922–2010. XIII. 109. Gertrúd meggyilkolásáról lásd *Körömdi Tamás: A Gertrúd királyné elleni merénylet a külhoni elbeszélő forrásokban. Történelmi Szemle* 51. (2009) 155–193.; *Uő: A Gertrúd királyné elleni merénylet körülményei. In: Egy történelmi gyilkosság mágójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013. Tanulmánykötet. Szerk. Majorossy Judit. Szentendre 2014. 95–121.*

¹¹² *Peter Wiegand: Eheversprechen und Fürstenkoalition. Die Verbindung Elisabeths von Ungarn mit Ludwig von Thüringen als Baustein einer europäischen Allianz. (1207/08 – 1210/11)* In: Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige. Hrsg. Dieter Blume – Matthias Werner. III. Thüringer Landesausstellung vom 7. Juli – 19. November 2007. Aufsätze. Petersberg 2007. 35–46.

¹¹³ A Wittelsbach Zsófia számára 1211–1213 között készült zsolnárkönyvben a szentek kalendáriuma és különböző bibliai dicsőítő versek mellett többségében liturgikus használatra szánt zsolnárok találhatók. A kalendáriumot a 12 apostol és az adott hónaphoz tartozó mezőgazdasági munka ábrázolása, a könyv más részeit pedig néhány püspök és három uralkodói pár képe is díszíti. *Peter Wiegand: Der milte lantgräve als „Windfahne“? Zum politischen Standort Hermanns von Thüringen (1190–1217) zwischen Erbreichsplan und welfisch-staufischem Thronstreit. Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte* 48. (1998) 38–42.

pek, amelyek között II. András és Meráni Gertrúd, valamint I. Hermann és Wittelsbach Zsófia, továbbá Ekbert bambergi püspök és Bertold kalocsai érsek mellett I. Ottokár és Árpád-házi Konstancia is felfedezhető. A Ludowingerek, Přemyslidák, Merániak és az Árpádok közötti szövetséget a cseh király lányainak, Annának és Ágnesnek tervezett kiházásítása is erősítette volna, a férjjelelték ugyanis Szakállas Henrik sziléziai herceg (1201–1238) és Meráni Hedvig (Gertrúd testvére) házasságából kerültek ki. Egyes feltételezések szerint a frigy mellett a Német Lovagrendnek a Barcaságban való letelepítése is a Welf-ellenes koalíció irányába mutat, mivel I. Hermann a Stauf-párti fejedelmek által életre hívott lovagrend egyik társalapítója, továbbá Salzai Hermann nagymester bizalmas barátja volt.¹¹⁴ Az eljegyzés mindenesetre még inkább érthetővé teszi II. András 1213. évi beavatkozását a birodalmi harcokba.

A II. Frigyes és IV. Ottó közti trónviszály végül nem a Birodalom területén és szigorúan véve nem is kettejük között dőlt el. Itáliából való távozását követően II. Frigyes felújította családja hagyományosan jó kapcsolatát a Francia Királysággal, míg IV. Ottó továbbra is a rokon angol király, Földnélküli János (1199–1216) szövetségét élvezte. A két ország között hosszú ideje húzó-dó konfliktus 1214. július 27-én a Bouvines-i csatában csúcsosodott ki, ahol II. Fülöp francia király döntő vereséget mért Földnélküli Jánosra. IV. Ottó személyesen is részt vett az ütközetben, de minden erőfeszítése ellenére a végkiemenetelt már nem tudta befolyásolni: a fölénybe kerülő francia sereg kilőtte Ottó alól a lovát, majd a birodalmi hadijelvényeket is sikerült megkaparintaniuk. Utóbbiakat II. Fülöp később elküldte szövetségeseinek, II. Frigyesnek, aki a csata jelentette figyelemelterelést kihasználva tovább szilárdította pozícióit a Birodalomban.¹¹⁵ Az angol–francia konfliktussal párhuzamosan tehát végül a Stauf–Welf háborúskodás is véget ért, IV. Ottó visszavonult Braunschweigba és 1218-ban bekövetkezett haláláig ott is maradt. Korábbi támogatói kivétel nélkül átpártoltak II. Frigyeshez, akinek 1215-ben a mainzi érsek a királyi koronát is a fejére helyezte Aachenben. Az eseményen forrásaink szerint a latin császár, a francia, az angol, a jeruzsálemi, az aragón és a ciprusi uralkodó mellett a magyar király követei is tiszteletüket tették.¹¹⁶

¹¹⁴ Varga, G.: Ungarn und das Reich i. m. 243.; Pószán László: A Német Lovagrend megítélése Magyarországon II. András korában. *Történelmi Szemle* 58. (2016) 466.

¹¹⁵ Tobias Weller: In prima fronte belli. Philipp II. und Otto IV. auf dem Schlachtfeld von Bouvines. In: *Der König als Krieger. Zum Verhältnis von Königtum und Krieg im Mittelalter.* Hrsg. Martin Clauss – Andrea Stieldorf – Tobias Weller. Bamberg 2015. 212–213.

¹¹⁶ Burchardus Urspergensis i. m. 111.; *Chronicon Montis Sereni* i. m. 186.

Konklúzió

Az 1198–1214 között zajló német trónviszály korábban soha nem látott mértékben növelte meg a német fejedelmek mozgásterét, hiszen egyik vagy másik jelölt támogatásával nemcsak a Birodalom sorsát befolyásolhatták, de saját dinasztiájuk felemelkedését, hatalmának kiterjesztését is megalapozhatták, aminek szerves részét képezte az önálló, császártól független külpolitika. Ezt jól mutatja VI. Lipót osztrák herceg példája, aki uralkodása elején – egészen egyedülálló módon – nagyobb figyelmet szentelt a magyarországi testvérviszálynak, mint a birodalmi belügyeknek. Az Imre és András, majd András és III. László vetélkedésébe való beavatkozás egyértelműen saját érdekeit, illetve országai védelmét szolgálta. Bár András és Meráni Gertrúd frigye mögött VI. Lipót sejthető, még hozzá azzal a szándékkal, hogy unokatestvérét (vagy akár unokatestvéreit) megnyerje a Staufftábornak, a Magyar Királyság alapvetően nem nyugati, hanem északi szomszédja révén vonódott be a birodalmi konfliktusba.

A német trónviszály igazi nyertesének tekinthető I. Ottokár cseh király ugyanis 1199-ben feleségül vette Imre és András testvérét, Konstanciát, ami szokatlanul hosszú távra, egészen a 13. század közepéig garantálta a kiegyensúlyozott, baráti cseh–magyar viszonyt. A két dinasztia szövetsége a cseh király kezdeményezésére és parancsnoksága alatt már a vizsgált időszakban is többször (1203, 1204, 1208, 1213) közös hadműveletekben öltött testet, amelyekben a magyar királyok rendszerint felbérelt kun csapatokkal képviseltették magukat. Ezen alkalmakon kívül a cseh és a magyar király 1209. évi közös altenburgi fellépése, valamint a prágai püspökség érseki rangra emelésének Imre által nyújtott támogatása is a felek szoros kapcsolatát bizonyítja.

Szintén visszavezethető az egységes birodalmi külpolitika hiányára a Cseh Királyság és az Osztrák Hercegség fokozatos elhidegülése. Ottokár válása, illetve annak nyomán a lánya és VI. Lipót közötti eljegyzés felbontása, valamint a Babenbergerek és a csehellenessé vált Meisseni Ögrófság szövetsége már előrevetítette a két szomszédos dinasztia egymás ellen fordulását, ami az 1220-as években végül az Árpádokat is választásra kényszerítette.

THE ATTRACTION OF THE EMPIRE
Bohemian–Hungarian–Austrian Relations between 1196 and 1214
by Veronika Rudolf

SUMMARY

The struggle for the German throne that started after the death of Emperor Henry VI (1197) was a long-term conflict of vital importance in the Holy Roman Empire, not only for the Empire itself but also for the whole of Europe. The choice between the two throne pretenders (Philipp of Swabia and Otto of Brunswick) could, on the one hand, affect the fate of the imperial crown, and on the other, the future of a principality. A good decision taken at the right time could secure the power and rise of a dynasty, while a bad one could cause the fall of it. Besides these chances the throne dispute gave wide latitude for the imperial princes, which manifested itself in their foreign policies. The paper analyses how this increased freedom affected the Bohemian–Hungarian, Austrian–Hungarian, and Bohemian–Austrian relations in this period, and through it tries to demonstrate why and in what ways the kings of Hungary were involved in the imperial conflict.